

A NATO és az európai biztonság

Magyarország a közeljövőben egy olyan szövetség tagjává válik, amely figyelemreméltó átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedben. A NATO alkalmazkodása az új európai körülményekhez szervesen illeszkedik a szövetség kialakulásának és fejlődésének folyamatába, amelyet célszerű részletesebb elemzés tárgyává tenni, ha meg akarjuk érteni az euro-atlanti biztonsági és védelmi együttműködés lényegét. A magyar közvélemény NATO-val kapcsolatos ismeretei egyrészt átrendezésre, másrészt kiegészítésre szorulnak. Az átrendezést elsősorban a téma ideológiai és politikai megfontolásokkal színesített korábbi kezelése indokolja. Ez megoldható a nemzetközi politika valóságos tényeinek és eseményeinek az ideológiai elemek helyére való beemelésével. A tájékoztatás minőségének javulása következtében a rendszerváltás óta ez az átrendezés nagyjából megtörtént.

A NATO-val kapcsolatos ismeretek kiegészítését és bővítését az teszi szükségessé, hogy Magyarország a külső szemlélő szerepéből kilépve, a teljes jogú tagság létrejötté után tevékeny részesévé válik a szövetség működésének. A magyar köztisztviselők és a fegyveres erők tagjai egy részének közvetlenül vagy közvetett formában már ma naponta vannak feladatai a NATO-val kapcsolatban. De a NATO-val kapcsolatos történések jelentős része a nyilvánosság előtt zajlik, esetenként viták kíséretében. A közvélemény igényli az események megértéséhez szükséges ismereteket és az objektív tájékoztatást. A NATO hagyományosan nagy figyelmet fordít a közvélemény tényszerű tájékoztatására.

A NATO-val kapcsolatos új ismeretek terjesztését az alábbi területeken tartjuk fontosnak:

1. a NATO létrejöttének történelmi körülményei;
2. a szövetség fejlődésének szakaszai;
3. a NATO átalakulása a közép- és kelet-európai változások hatására;
4. a szövetség belső életére hatást gyakorló legfontosabb problémák;
5. a NATO szervezeti felépítése és működési mechanizmusa;
6. stratégiai és védelmi tervezés;
7. a NATO kibővítésének hatása az európai biztonságra.

A NATO létrejöttének történelmi körülményei

A hivatalosan Észak-atlanti Szerződés Szervezete elnevezést viselő szervezet (az angol nyelvű elnevezés rövidítése: NATO) 1949. április 4-én, az Észak-atlanti Szerződés Washingtonban történt aláírásával jött létre. Az alapító tagállamok száma tizenkettő, közülük tíz Nyugat-Európában, kettő az észak-amerikai kontinensen található.

A Washingtoni Szerződés aláírását gyakran éles vitákkal fémjelzett intenzív tárgyalások előzték meg. Egymástól nagyon távol álló véleményeket kellett összhangba hozni nem csak az államközi kapcsolatok területén, hanem egyes országok belpolitikai vitáiban is. Évszázadokon keresztül sikeresen alkalmazott stratégiákat kellett megváltoztatni a szövetség létrehozása érdekében. A védelmi együttműködés kialakítására tett között erő-

feszítéseket azonban nagymértékben ösztönözte az az elhatározás, hogy a jövőben megakadályozzák a második világháborúhoz hasonló tragédiák bekövetkezését.

Az európai védelmi együttműködés gondolata a második világháború után először Nagy-Britanniában és Franciaországban merült fel, s az 1947. március 4-én aláírt Dunkirki Szerződésben öltött testet. A két ország együttműködése az esetleges német agresszióval szembeni közös védelemre irányult. Ezzel egy időben az amerikai kontinensen is megkezdődtek az erőfeszítések egy védelmi szövetség létrehozására az Amerikai Egyesült Államok és húsz latin-amerikai ország részvételével, amelyek eredményeként 1947. szeptember 2-án aláírták a Riói Szerződést. Mindkét védelmi szerződés résztvevői hangsúlyozták az Egyesült Nemzetek céljainak elfogadását és szoros kapcsolatukat a két évvel korábban létrejött nemzetközi szervezettel.

A gyarmati korszak és a Nagy-Britannia ellen folytatott függetlenségi háború következményeként az Amerikai Egyesült Államokban széles körű támogatottságot élvezett az a nézet, hogy az európai hatalmakat távol kell tartani az amerikai kontinens ügyeitől, másrészt Amerikának nem szabad belekeveredni az európai államok viszályaiba és háborúiba. 1823-ban, a *Monroe* elnök nevéhez fűződő doktrína formájában ez a nézet a hivatalos külpolitika rangjára emelkedett. Európa-politikájukban azonban már a korábbi elnökök is ezt az irányvonalat követték, amelyet a két világháború idejére ideiglenesen felfüggesztettek: az Egyesült Államok részt vett a Németországgal szemben álló koalícióban, majd e háborúk után folytatta az Európától való elszigetelődés politikáját.

Azonban már az első világháború utáni időben megjelentek olyan vélemények, amelyek szerint az Amerikai Egyesült Államoknak tartós politikai, katonai és gazdasági jelenlétre kellene berendezkednie Európában, hogy megakadályozza a nagyhatalmi vetélkedés kiújulását. A két világháború között az amerikai kormány számos döntése arról tanúskodott, hogy enyhíteni kívánta az előző évszázadban kialakult elszigetelődési politikáját: például segítséget nyújtott Németország gazdasági újjáépítéséhez. A kormánnyal szemben a törvényhozás azonban továbbra is az Európától történő távolságtartás politikáját támogatta.

A Kongresszusban 1948 tavaszán kezdődött meg az elszigetelődési politika feladásának a folyamata, amelyre az európai események is lényeges befolyást gyakoroltak. Először, Nyugat-Európa több állama egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy kész védelmi együttműködésre lépni más államokkal. 1948. március 17-én Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux államok aláírták a Brüsszeli Szerződést, amely a közös védelem mellett az öt ország szoros gazdasági együttműködését is előírta. A Brüsszeli Szerződés jelzés értékű fejlemény volt az Amerikai Egyesült Államok számára, amelyből a Kongresszus tagjai arra következtettek, hogy az öt ország kész anyagi áldozatokat hozni a közös védelem érdekében, és az USA esetleges részvétele az együttműködésben nem jelent elviselhetetlen anyagi terheket számára.

Befolyásolta a fejleményeket az a tény is, hogy az 1948-as év során a Szovjetunió a kelet-európai befolyási övezetének kiterjesztése keretében több olyan lépést tett, amelyeket mind az Amerikai Egyesült Államok, mind a nyugat-európai államok fenyegetőnek találtak. Ilyen volt a csehszlovákiai hatalomátvétel, a berlini blokád és a Jugoszláviával kibontakozott vita. A szovjet befolyás terjedésének megakadályozására az USA már egy évvel korábban, 1947 márciusában meghirdette az ún. „feltartóztatás” politikáját. A *Truman* elnök nevéhez kapcsolódó doktrína Törökország és Görögország gazdasági megsegítését irányozta elő azzal a céllal, hogy megakadályozza a baloldali ihletésű, a Szovjetunió által támogatott forradalmi erők győzelmét. A Truman-doktrínát követte 1947 júniusában a Marshall-terv bejelentése, amelynek célja Nyugat-Európa államainak gazdasági újjáépítése volt. A Marshall-terv gyakorlati végrehajtása során az Egyesült Államok arra ösztönözte a nyugat-európai államokat, hogy rendezzék évszázados konfliktusaikat és teremtsék meg a tartós béke és stabilitás feltételeit.

Az előzőekben ismertetett európai változások hatására az amerikai Kongresszus 1948 áprilisában elfogadta az európai államokkal való együttműködést szabályozó törvényt. Ezt követte az ún. Vandenberg-határozat 1948 júniusában, amely pontosan meghatározta az észak-atlanti együttműködés feltételeit az Amerikai Egyesült Államok oldaláról.

A Vandenberg republikánus szenátor által beterjesztett határozat elfogadása után 1948. július 1-jén kezdődtek meg a tárgyalások Washingtonban a védelmi együttműködés kialakításáról az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és a Brüsszeli Szerződés tagállamai részvételével. Az amerikai kormány szerette volna meghívni a tárgyalásokra Olaszországot, Portugáliát, Izlandot, Norvégiát, Dániát és Svédországot is. A Brüsszeli Szerződés, vagy az akkor használatos másik elnevezés szerint, a Nyugati Unió tagállamai azonban ezt kezdetben megakadályozták. Később azonban az USA nyomására a felsorolt államok is az alapító tagok sorában léphettek, kivéve Svédországot, amely a meghívást elhárította, és a semlegességet választotta.

A Washingtoni Szerződés kidolgozására vonatkozó amerikai tárgyalási pozíció fontos eleme volt az Egyesült Nemzetek Alapokmányára való hivatkozás. Később ez vált a szerződés preambulumának első mondatává. A kanadai kormány ragaszkodott a szövetségi együttműködés gazdasági és szociális céljainak hangsúlyozásához. Ez a gondolat a szerződés második cikkelyében öltött testet. Franciaország már a szerződésekkel kapcsolatos tárgyalásokon erőteljesen szorgalmazta a földközi-tengeri térség megfelelő súlyú képviselőt a szövetségben, ezért támogatta Olaszország részvételét. Franciaországnak azt is sikerült elérnie, hogy a szövetség illetékessége Algériára is kiterjedjen, amely akkor még Franciaország tengerentúli megyéjének számított. Az ország fontos geostratégiai helyzete miatt az Amerikai Egyesült Államok ragaszkodott Izland meghívásához. Érdekes adalék a szövetség létrehozása körüli vitákhoz, hogy még a szerződés aláírásának helyszínéről sem volt egyszerű megállapodni.

A NATO történetének szakaszai

A NATO történetének első szakasza a megalakulástól az 1950-es évek közepéig tartott. Már a Washingtoni Szerződés aláírásának évében súlyos biztonsági válsággal kellett szembenéznie: 1949 őszén a Szovjetunió előállította az első atombombáját, ezzel megszűnt az Amerikai Egyesült Államok atommonopóliuma. Ez a fejlemény is hozzájárult ahhoz, hogy az USA rövid időn belül törvényt alkotott az európai partnereknek történő katonai segélyről. Megkezdődött a szövetség szervezeti struktúrájának kialakítása, amellyel a szerződés a tagállamok képviselőiből álló Tanácsot hatalmazta fel. Rövidesen létrejött a civil és a katonai szervezeti struktúra.

A NATO szervezeti struktúrája több elemet átvett a Nyugati Uniótól, amelynek következtében a Brüsszeli szerződés funkciói fokozatosan átkerültek a NATO-hoz. A tagállamok döntést hoztak a főtitkári pozíció létrehozásáról. Elhatározták a közös katonai erők létrehozását, kialakították a parancsnokságok rendszerét és kinevezték az első főparancsnokot *Eisenhower* tábornok, későbbi amerikai elnök személyében.

Az 1950 nyarán kitört koreai háború többféle félelmet is előidézett az európai NATO-tagállamokban. Egyrészt, a szovjet bátorításra bekövetkezett észak-koreai támadás Dél-Korea ellen felidézte annak veszélyét, hogy ez az eset a megosztott Németország esetében is megtörténhet. Másrészt, fokozódtak a félelmek, hogy az Amerikai Egyesült Államok figyelme Nyugat-Európáról tartósan Ázsiára terelődik. A nyugat-európai szövetségesek megnyugtatóására az Egyesült Államok a koreai háború kitörése után elkötelezte magát négy amerikai hadosztály Nyugat-Európában, elsősorban az NSZK területén történő tartós állomásoztatására. Megszálló erőkként már korábban is tartózkodtak amerikai csapatok a legyőzött Németország nyugati szövetségesek által elfoglalt területein. 1951 után az amerikai erők státusza fokozatosan átalakult szövetséges erőkké. Ez szük-

ségessé tette a befogadó országok kormányaival való megállapodások megkötését az amerikai erők jogi státusáról (SOFA-megállapodások). A kérdés éles vitákat váltott ki az amerikai szenátusban, mivel az Amerikai Egyesült Államok lehetővé tette, hogy bünelkövetés esetén katonái felett a befogadó államok joghatóságai ítélkezzenek. A szenátorok egy része a szuverenitás feladását látta ebben. A Szenátus hozzájárulása a SOFA-megállapodásokhoz végül 1953 júliusában megtörtént.

Az ötvenes évek első felében nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió nagyobb katonai erővel rendelkezik Európában, mint a NATO-tagállamok. Az 1952. februári liszaboni csúcstalálkozó felmérte a tagállamok hagyományos fegyveres erőit és jelentős fejlesztések mellett döntött. A kitűzött célokat azonban nem sikerült elérni a túlságosan magas költségek miatt. Így került napirendre a nukleáris fegyverek felhasználásának kérdése. 1952-re az Amerikai Egyesült Államok már kifejlesztette azokat a kisméretű nukleáris robbanófejeket, amelyek alkalmasak voltak hadszíntéri felhasználásra. 1954-ben megérkeztek az első amerikai hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába, amelyek célja a hagyományos erők területén akkor meglévő szovjet fölény ellensúlyozása volt. A NATO hivatalos dokumentumai csak 1957-ben tettek említést a nukleáris fegyverekről. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez az időszak az éles hidegháborús szembenállás kora volt, amelyet az általános titkolódzás jellemezett mind Keleten, mind Nyugaton.

A NATO története első szakaszának két olyan központi problémája volt, amely sok szempontból hatást gyakorolt a szövetségre. Az egyik, az NSZK NATO-tagsága és az ezzel összefüggő Európai Védelmi Közösség létrehozása volt. Az Amerikai Egyesült Államok mindkét elképzelést támogatta és emiatt éles vitákba bonyolódott Franciaországgal. Az NSZK végül 1955 májusában a NATO tagja lett, az Európai Védelmi Közösség azonban a francia Nemzetgyűlés 1954. augusztusi határozatát követően lekerült a napirendről. A másik probléma, az ázsiai és afrikai gyarmati területeken való viszony kérdése volt, amely az Egyesült Államok valamint Franciaország és Nagy-Britannia viszonyában okozott feszültségeket. Az USA maximális mértékben el akarta kerülni, hogy szolidaritást vállaljon a két gyarmattartó európai hatalommal a gyarmati területeikkel való konfliktusokban. Ez az ellentét az 1956. októberi szuezi válság idején jelentkezett a legélesebben.

Az 1955-ös év érdekes eseményeket hozott a NATO és az euro-atlanti együttműködés életében. Egyrészt 1955 májusában megalakult a Varsói Szerződés, a Szovjetunió vezető katonai szövetség. Ez válasz volt az NSZK felvételére a NATO-ba, és a feszültség irányába mutatott. Másrészt a Szovjetunió, illetve a második világháború győztes hatalmai

A Vandenberg republikánus szenátor által beterjesztett határozat elfogadása után 1948. július 1-jén kezdődtek meg a tárgyalások Washingtonban a védelmi együttműködés kialakításáról az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és a Brüsszeli Szerződés tagállamai részvételével. Az amerikai kormány szerette volna meghívni a tárgyalásokra Olaszországot, Portugáliát, Izlandot, Norvégiát, Dániát és Svédországot is. A Brüsszeli Szerződés, vagy az akkor használatos másik elnevezés szerint, a Nyugati Unió tagállamai azonban ezt kezdetben megakadályozták. Később azonban az USA nyomására a felsorolt államok is az alapító tagok sorában léphettek, kivéve Svédországot, amely a meghívást elhárította, és a semlegességet választotta.

és Ausztria aláírta az Osztrák Államszerződést, a megszálló csapatokat kivonták Ausztriából és az ország a semlegesség útjára lépett. Júliusban Genfben csúcstalálkozót tartottak a nagyhatalmak vezetői. A két utóbbi esemény pozitívan hatott az európai helyzetre és csökkentette a feszültséget. Az európai biztonság és együttműködés erősítésére tett szovjet kezdeményezések mögött azonban a külpolitikai elemzők egy része az Amerikai Egyesült Államok és a nyugat-európai NATO-tagállamok közötti ellentétek szítására irányuló szándékokat vélt felfedezni.

A NATO történetének második szakasza az ötvenes évek közepén kezdődött, és nagyjából a hatvanas évek közepéig tartott. Ezen időszak legfontosabb eseményei között kell említeni a szovjet űrkatapultást és azok hatását a NATO-ra. Az 1955-ös szovjet békekezdeményezések, az ún. „Genfi szellem” már elindította a megosztás irányába ható tendenciákat. A szovjet rakétakísérletek ezt tovább fokozták azzal, hogy csökkentették a bizalmat az Amerikai Egyesült Államok által nyújtott nukleáris garanciákkal kapcsolatban. Az USA viszont „felvette a kesztyűt” és elhatározta, hogy ledolgozza időleges lemaradását a rakétatechnológia területén. Ezt sikerült rendkívül látványosan bizonyítani, hiszen 1969-ben amerikai űrhajós lépett először a Hold felszínére. A technológiai verseny mellett az Amerikai Egyesült Államok számos olyan politikai lépést tett, amelyekkel demonstrálta európai szövetségesei melletti elkötelezettségét. Mindenekelőtt *Kennedy* elnök Nyugat-Berlinnel kapcsolatos nyilatkozataira szükséges emlékeztetni, amelyek 1961 nyarán hangzottak el a „Berlini Fal” felépítése után. A Berlin körüli válságok hatására az Amerikai Egyesült Államok jelentősen növelte Európában állomásozó csapatai számát.

Az ötvenes évek végén, s a hatvanas évek elején a Szovjetunió Németországgal kapcsolatos javaslatai és konkrét lépései okoztak feszültségeket a kelet-nyugati kapcsolatokban. A NATO egységesen reagált ezekre a szovjet lépésekre. Ebben az időszakban több NATO közös nyilatkozat született, amely a két német állam egyesítését irányozta elő az önrendelkezés elve alapján. A németkérdés kezelésében a NATO-tagállamok egységesen léptek fel. Ugyancsak egység tükröződött abban az elképzelésben, hogy a katonai együttműködés mellett egyre nagyobb figyelmet kell fordítani a gazdasági, tudományos és technológiai együttműködésre is.

A hatvanas évek elején vita indult a NATO közös nukleáris erőinek létrehozásáról. Az elképzelés szerint valamennyi tagállamnak beleszólási joga lett volna az atomfegyver alkalmazásába. Addig az ideig csak amerikai és brit együttműködés volt az atomfegyverek fejlesztése és alkalmazása kérdésében. Az angolszász hatalmak még Franciaországot is kihagyták, ami jelentős érzékenységet okozott. Franciaország csaknem egy évtizedes lemaradással, csak 1961-ben állította elő első atombombáját. A későbbiek során azonban ragaszkodott ahhoz, hogy azt szigorúan nemzeti ellenőrzés alatt tartsa, ezért ellenezte a közös NATO-atomhaderő létrehozását.

A hatvanas évek első fele a NATO első komoly válságainak az időszaka. A tagállamokon belül viták kezdődtek a szövetség jövőjéről. Erősödtek azok a nézetek, amelyek szerint alapvetően megváltozott az európai helyzet, a Szovjetunió már nem olyan fenyegető, expanzionista hatalom, mint az ötvenes években volt, ezért a katonai együttműködés fokozatosan értelmét veszíti. A Szovjetunió megítélésében jelentős különbségek alakultak ki a NATO-tagállamok között. A francia külpolitika egyre inkább egyfajta egyensúlyozás híve volt az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Az egyik oldalon számos kérdésben éles vita bontakozott ki Franciaország és az USA között, a másik oldalon nem egy lépés a közeledés jeleit mutatta a Szovjetunió és Franciaország között.

A NATO jövőjével kapcsolatban viták kezdődtek az Amerikai Egyesült Államokban is. A törvényhozás több tagja vélekedett úgy, hogy elmúlt a kommunista terjeszkedés veszélye, a Szovjetunió már nem jelent veszélyt a Nyugat számára, ezért értelmét veszítette a „feltartóztatás” stratégiája.

A szövetségen belüli kohéziót súlyosan érintette két tagállam, Törökország és Görögország konfliktusa Ciprus kérdésében. A NATO déli szárnyán tovább növelte a problémákat az a tény, hogy mindkét országban katonai hatalomátvétellel antidemokratikus erők kerültek hatalomra, amelyek rontották a NATO-nak mint szövetségnek a nemzetközi szalonképességét is.

A NATO válságának csúcspontját jelentette *De Gaulle* tábornok, francia elnök 1966. március 29-i bejelentése, hogy Franciaország kilép a NATO katonai struktúrájából és egyben felszólította a szövetség központi szerveit és apparátusát, hogy rövid határidőn belül hagyják el Franciaország területét. A következő hetekben és hónapokban a NATO történetének a legnagyobb válságát élte át.

A NATO történetének harmadik szakasza az ún. Harmel-jelentéssel kezdődött 1967-ben. *Pierre Harmel* belga külügyminiszter 1967-ben jelentést készített az Észak-atlanti Tanácsnak az európai helyzetről és javaslatot tett a NATO új stratégiájára. Egyrészt javasolta a NATO védelmi képességeinek fenntartását, másrészt a Szovjetunióval és a Varsói Szerződés többi tagállamával a kapcsolatok felvételét és párbeszéd folytatását az európai helyzet javításáról. A javaslatokat a Tanács 1967 decemberében jóváhagyta.

Franciaországnak a NATO integrált katonai szervezetéből történt kilépése után jelentős szerkezeti változások történtek a szövetségben. Ezenkívül változott a nukleáris erőkkel kapcsolatos tervezőmunka. Létrehozták a Nukleáris Tervező Csoportot, amely valamennyi NATO-tagállam számára lehetővé tette a döntésekben való részvételt. Lényegesen átalakult a szövetség stratégiája és katonai doktrínája. a „tömeges megtorlás” doktrínáját a „rugalmas reagálás” váltotta fel. Az előbbi az Amerikai Egyesült Államok hivatalos doktrínájával összhangban a nukleáris fegyverek tömeges bevetését helyezte kilátásba egy szovjet támadás esetére, függetlenül attól, hogy az hagyományos vagy nukleáris fegyverekkel történt. Az utóbbi a hagyományos fegyverekkel történő védekezéssel számolt és a nukleáris fegyverek alkalmazását a háború menetétől tette függővé. A „rugalmas reagálás” doktrínáját az Amerikai Egyesült Államok már a hatvanas évek elején bevezette.

A NATO új stratégiája hozzájárult az NSZK új keleti politikájához, amelynek eredményeként számos két- és többoldalú szerződés született az NSZK és szomszédai között. A Berlin státuszával kapcsolatos Négyhatalmi Megállapodás lényegesen csökkentette a feszültséget a megosztott város körül.

A hatvanas évek végén a NATO és a Varsói Szerződés politikai stratégiai lényegesen közeledtek egymáshoz. Ennek legkézenfekvőbb jele az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívásával kapcsolatos megállapodás volt. Bár a két fél céljai lényegesen különböztek egymástól, a közös eredmény, az európai enyhülési folyamat megindulása, lényeges hatást gyakorolt egész Európa jövőjére. A Helsinkii Záróokmány elősegítette a két katonai szövetséghez tartozó országok közötti kapcsolatok lényeges kibővítését és végső soron hozzájárult a kelet-európai rendszerváltások előkészítéséhez.

Az európai biztonság szempontjából jelentős esemény volt a fegyverzetkorlátozási tárgyalások megkezdése. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió a SALT I. szer-

A NATO válságának csúcspontját jelentette De Gaulle tábornok, francia elnök 1966. március 29-i bejelentése, hogy Franciaország kilép a NATO katonai struktúrájából és egyben felszólította a szövetség központi szerveit és apparátusát, hogy rövid határidőn belül hagyják el Franciaország területét. A következő hetekben és hónapokban a NATO történetének a legnagyobb válságát élte át.

ződés keretében 1972-ben megállapodott a stratégiai nukleáris támadófegyverek további fejlesztésének korlátozásáról. 1973-ban Bécsben megkezdődtek a tárgyalások az európai hagyományos fegyverzetek csökkentéséről, amelyek azonban csak a kilencvenes évek elejére vezettek eredményre.

A szovjet–amerikai tárgyalások és megállapodások többféle hatást gyakoroltak az európai NATO-tagállamokra. Azzal, hogy hozzájárultak az európai enyhüléshez, mindenképpen pozitív szerepet játszottak. Ugyanakkor erősítették az európai szövetségekben azt a félelmet, hogy a Szovjetunióval való megállapodások következtében csökken majd az Amerikai Egyesült Államok elkötelezettsége Nyugat-Európa védelme iránt. Erre a problémára kívánt megoldást találni az 1974. júniusi Ottawai Nyilatkozat, mely ismételten megerősítette Észak-Amerika és Nyugat-Európa szövetségét.

A hetvenes évek második felében megtört az enyhülés folyamata és ismét fokozódott a feszültség a kelet-nyugati kapcsolatokban. A NATO-tagállamok úgy értékelték, hogy a Szovjetunió az enyhülés által teremtett lehetőségeket kihasználva növelte politikai befolyását és katonai jelenlétét a harmadik világ országaiban, mindenképp Afrikában és Közép-Amerikában. Fenyegetőnek ítélték az 1977-ben megkezdett rakétatelepítési programot, amelynek keretében a szovjet fegyveres erők modern, nagy találati pontosságú nukleáris rakétákat (SS-20) telepítettek a Szovjetunió nyugati területeire, ahonnan egész Nyugat-Európa sebezhetővé vált.

A szovjet rakétatelepítési programra válaszként született a NATO 1979. decemberi, ún. Kettős határozata, amelynek egyik része felhívást tartalmazott a Szovjetunióhoz a közepes hatótávolságú rakéták (beleértve az SS-20-asokat is) visszavonásával foglalkozó tárgyalások megkezdésére. A határozat másik része kimondta, hogy amennyiben nem sikerült a Szovjetunióval megállapodásra jutni, akkor az Amerikai Egyesült Államok hasonló képességekkel rendelkező fegyvereket telepít az európai NATO-tagállamok területére. A tervezett fegyverek a Pershing II. rakéták és az ún. cirkáló rakéták voltak.

1980-ban *Ronald Reagan*, a Republikánus Párt jelöltjét választották az Amerikai Egyesült Államok elnökévé, aki a fegyveres erők nagyarányú fejlesztését tűzte ki célul a szovjet fegyveres erők ellensúlyozása céljából. A fegyverkezési program kiterjedt a világűrben folytatott hadviselésre is (SDI). A Reagan-kormány döntései tovább növelték a Szovjetunióval való kapcsolatban egyébként is meglévő feszültségeket, ezért az 1979-es NATO-határozatban a tárgyalásokra vonatkozó elképzeléseket nem sikerült megvalósítani. 1983 őszén megkezdődött az amerikai közepes hatótávolságú rakéták telepítése Nagy-Britanniában, Olaszországban, Németországban, Hollandiában és Belgiumban. A rakétatelepítést éles viták kísérték az érintett országokban, a nemzetközi békemozgalom aktivitása megelégnült és a Szovjetunió jól kihasználta ezeket a mozgalmakat saját politikai céljai érdekében.

A rakétatelepítési program mellett a NATO-tagállamok folyamatosan tanulmányozták az általános katonai egyensúly alakulását a köztük és a Szovjetunió között. Arra a következtetésre jutottak, hogy a politikai enyhülés ellenére a Szovjetunió nagymértékben fejlesztette katonai erőit minden területen és az egyensúlyt a maga javára változtatta meg. Ezért úgy döntöttek, hogy a tagállamok évente három százalékkal növelik védelmi kiadásait. A döntéssel kapcsolatos vitákban gyakran szerepelt a terhek egyenletesebb elosztásának igénye. Az Amerikai Egyesült Államok törvényhozása sürgette az európai partnereket, hogy vállaljanak nagyobb részt a közös védelmi kiadásokból. A védelmi kiadásokkal kapcsolatos adatok azonban azt mutatják, hogy a három százalékos évi növekedést nem sikerült megvalósítani. Ehhez az is hozzájárult, hogy több tagállam nem teljesen értett egyet a Reagan-adminisztráció fegyverkezési politikájával.

Valószínű, ezzel a ténnyel függ össze, hogy a Brüsszeli Szerződés örökösének tekinthető Nyugat-európai Unió két tagállama, amelyek a NATO-nak is tagjai, 1984-ben a szervezet tevékenységének felújítása mellett döntöttek. Ettől kezdődően, főleg francia kezdeményezésre, a NATO-n belül napirendre került az európai tagállamok szorosabb

együttműködése. Kezdetben az Amerikai Egyesült Államok nem nézte jó szellem az „európai védelmi identitás” erősödését, azonban később, amikor az elfogadott programmá vált az Európai Unióban is, a Maastrichti Szerződés után, az amerikai kormány is elfogadta és támogatta ezt az elképzelést.

A NATO-n belüli viták egyik érzékeny területe az Európában lévő nukleáris fegyverek modernizálása volt. A NATO Nukleáris Tervező Csoportja 1983 októberében a kanadai Montebellóban a nukleáris fegyverek és a hordozórakéták modernizálását határozta el. Ez a döntés nem talált egyértelmű támogatásra valamennyi tagállamban. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy mind az NSZK-ban, mind az NDK-ban erősödnek a félelmek egy olyan konfliktustól, amelyben atomfegyverek alkalmazására kerülhet sor, és ezeknek a félelmeknek a közvélemény egyre erőteljesebben adott hangot. Ugyanakkor a két ország vezetőinek nézetei is közelebb kerültek egymáshoz ebben a kérdésben. A hidegháború történetében talán ez volt az első eset, amikor az NSZK és az NDK inkább egyetértett egymással, mint a szövetségi rendszerrel, amelynek tagja volt. A montebellói határozatot azonban soha nem hajtották végre, mivel 1987 decemberében az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió megállapodott a közepes hatótávolságú (500 és 5500 km közötti) nukleáris rakéták megsemmisítéséről.

A nyolcvanas évek elejétől egyre nyilvánvalóbbá váltak a Szovjetunió gazdasági nehézségei, amelyekben kétségtelenül szerepet játszott az irreális fegyverkezés. A gazdasági válság talaján kibontakozott politikai és vezetési válság a fegyverkezési verseny és a konfrontáció feladására kényszerítette az 1985 után hatalomra került vezetést. Ez oda vezetett, hogy a nyolcvanas évek második felében Európában központi kérdéssé vált az egyes államok közötti általános bizalom erősítése, az ellenségeskedések mérséklése, valamint a felhalmozott fegyverek csökkentése. E folyamat szerves részének tekinthető a közép- és kelet-európai rendszerváltások bekövetkezése.

A NATO átalakulása a kilencvenes években

A NATO történetének negyedik szakasza a közép- és kelet-európai változásokkal vette kezdetét. A NATO átalakulása szempontjából a legfontosabb lépés 1990 júliusában Londonban történt, ahol a tagállamok állam- és kormányfői kinyilvánították, hogy nem tekintik többé ellenségnek az akkor még létezett Varsói Szerződés tagállamait. Partneri viszonyt ajánlottak fel a volt szocialista országoknak és felkérték őket, küldjenek megbízottakat a brüsszeli központba az intenzívebb információcsere és dialógus elősegítése céljából.

A Londoni Deklaráció szélesre tárta a NATO, valamint a közép- és kelet-európai országok közötti érintkezés kapuit. Először az állam- és kormányfők, valamint a külügyminiszterek látogattak el Brüsszelbe, a NATO politikai központjába. Ezt követően közép- és kelet-európai szakértők, kutatók és újságírók kapcsolódtak be a NATO által szervezett nemzetközi tanácskozások és szemináriumok munkájába. 1991-től megindult a NATO Információs és Sajtó Hivatala által szervezettel és támogatott csoportok látogatása a NATO politikai és katonai szerveinek központjába.

1990 második felétől a NATO vezető tisztségviselői látogatást tettek a volt szocialista országokban. 1990 novemberében *Manfred Wörner* NATO-főtiszt, aki személyesen igen aktív szerepet játszott a kapcsolatok alapjainak megerősítésében, felkereste Budapestet, ahol a legmagasabb politikai szinteken fogadták.

A politikusok kapcsolatfelvétele után 1991 első felében a fegyveres erők képviselői között is létrejöttek az első találkozók. Azok a katonák, akik az elmúlt négy évtizedben a legnagyobb elszigeteltségben éltek, és fő feladatuk az volt, hogy hadműveleteket tervezzenek a másik fél ellen, különös pozitív élményként élték meg a korábbi „ellenség-gel” történt találkozásokat.

A kapcsolatfelvétel nemcsak a politikusok és katonák számára volt tanulságos, hanem a közvélemény is új ismereteket szerzett a NATO-tól, amely a korábbi évtizedek propagandájának eredményeként egy „agresszív katonai tömbként” élt az emberek tudatában.

A tárgyyszerű és valóságnak megfelelő tájékoztatásból a közvélemény számára nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO elsősorban politikai szervezet, amely jelentős katonai képességekkel rendelkezik és fő rendeltetése tagállamai területének és lakosságának védelme.

A NATO és a volt szocialista országok megváltozott viszonyából és a kiszélesedett kapcsolatokról szinte elkerülhetetlenül adódott az igény, hogy a NATO tevékenyebben járuljon hozzá az új demokratikus rendszerek megerősítéséhez, mindenekelőtt azzal, hogy védelmezi biztonságukat. Így merült fel a NATO kibővítésének gondolata. Az azonban már az első pillanattól világos, hogy új tagok felvétele csak a szövetség valamennyi tagállamának egyetértése esetén lehetséges.

A közép- és kelet-európai országok kezelésével kapcsolatban a NATO-n belüli kezdeti megosztottság csak egy nagyon óvatos előrelépést tett lehetővé a következő csúcskonferencián, amelyre 1991 júniusában került sor Koppenhágában. A kiadott záróközlemény így fogalmazott: „A NATO közvetlenül és materiálisan érdekelt a közép-európai új demokráciák biztonságában.” Ez a megfogalmazás azt jelenti, hogy tagsági viszonyra egyelőre nem számíthatnak a kívülálló érdeklődők, azonban ha biztonságukat külső veszély fenyegetné, a NATO nem maradna közömbös. Röviden ez volt a lényege azoknak a magyarázatoknak, amelyeket a NATO-tisztségviselők fűztek a Koppenhágai Deklarációhoz.

Az 1991. novemberi római csúcstalálkozón két lényeges dolog történt. Egyrészt a tagállamok elfogadták az új stratégiai koncepciót, másrészt döntöttek egy új szervezet, az Észak-atlanti Együttműködési Tanács létrehozásáról. Az új stratégiai koncepció – értékelve az új helyzetet és számba véve az új kockázatokat, a válságkezelésben és a konfliktusok megelőzésében jelölte meg a szövetség új feladatait, s ezekkel összhangban döntött a haderő struktúrájának átalakításáról. A tervek szerint a NATO új haderői kisebb létszámúak, de rugalmasabbak és mozgékonyabbak lesznek. Az új haderőstruktúra, alapvetően háromféle erőből áll: gyorsreagálási erőkből, fő védelmi erőkből és tartalék erőkből.

Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács közös tanácskozási fórumként szolgál a NATO és a volt Varsói Szerződés tagjai számára, beleértve a Szovjetunió utódállamai is, amelyek egyenként váltak tagjaivá az új szervezetnek. Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács intézményesítette a két katonai tömb tagjainak együttműködését, amely évenként összevont miniszteri szintű tanácskozások formájában realizálódott. Azonban csakhamar világossá vált, hogy az új szervezet differenciálatlanul kezeli a volt szocialista országokat. Gyakorlatilag nem tesz különbséget az olyan konfliktus sújtotta régiók, mint a Kaukázus és stabilabb belpolitikai helyzettel rendelkező országok, mint a közép-európai országok között. Az egységes kezelés melletti fő érv a NATO részéről az volt, hogy egyetlen országot sem akar kihagyni az együttműködéséből, egyetlen volt szocialista országot sem kíván elszigetelni.

Első helyen emelték ki Oroszország részvételének fontosságát mindenfajta biztonsági együttműködésben. A NATO mint védelmi szervezet, és a tagállamai külön-külön is a jelenlegi helyzetben különleges történelmi lehetőségeket látnak arra, hogy segítsék Oroszország demokratikus átalakulását az együttműködés révén. Ugyanakkor nem szűntek meg a félelmek attól a veszélytől, hogy Oroszország belső fejlődése nem a demokratikus irányban történik. Oroszország kezelésnek különösen érzékeny pontjává vált a NATO jövőbeni kibővítése kelet felé.

A NATO átalakulásának következő lépése az 1994. januári brüsszeli csúcstalálkozón történt, ahol meghirdették a Békepartnerség programját. Az új program megnyitotta a NATO-tagállamok és valamennyi európai állam katonai együttműködésének

lehetőségét. Az új együttműködési forma kétoldalú együttműködést kínált a NATO tagjai és a kívülálló államok között mindenekelőtt olyan kérdésekben, mint a katonai költségvetések tervezése és nyilvánossága, részvétel nemzetközi békefenntartó akciókban, valamint humanitárius és mentési műveletekben. Valamennyi kívülálló érdeklődő állam saját maga tett javaslatot az általa igényelt programra. Fontos eleme a békepartnerségnek, hogy konzultációs lehetőséget kínált a partnereknek arra az esetre, ha biztonságukat komoly veszély fenyegeti.

A Békepartnerség meghirdetését számos kétely megfogalmazása követte. A szakértők egy része a NATO kibővítésének elodázását látta benne Oroszország nyomására. Mások úgy vélték, hogy a program semmiféle új garanciát nem nyújt a közép-európai országoknak. Kezdetben a közép-európai országok vezetői is elégedetlenségüket hangoztatták a programmal kapcsolatban. Később azonban hozzáálltak azoknak a konkrét katonai együttműködési lehetőségeknek a kialakításához, amelyeket a Békepartnerség felkínált.

Az 1994 ősztől kibontakozott nemzetközi viták azonban jelezték, hogy lassan érlelődnek a feltételek a Békepartnerségen túlmutató döntésekre. Az a tény, hogy az 1994 november eleji amerikai időközi törvényhozási választásokon a Republikánus Párt megszerezte a többséget a Kongresszus mindkét házában, egyben azt is jelezte, hogy a NATO kibővítése a közeli jövőben napirendre kerül az Amerikai Egyesült Államokban. A republikánus képviselők új nemzedéke, amely nagy számban került be a törvényhozásba, azt vallotta, hogy az USA-nak a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania a szövetségi rendszerekre.

Az 1994. december NATO külügyminiszteri értekezlet lényegében kifejezésre juttatta, hogy a 16 tagállam egyetértésre jutott a szövetség kibővítéséről, csak az a kérdés maradt nyitott, hogy mely államokkal, mikor és milyen módon következik ez be.

Az 1994. decemberi brüsszeli külügyminiszteri értekezleten döntés született egy, a NATO kibővítésével foglalkozó tanulmány elkészítéséről.

1995. szeptember 29-én hozták nyilvánosságra a NATO kibővítésének céljait, elveit és körülményeit elemző tanulmányt. A kibővítés alapvető célja, hogy erősítse az euroatlanti térség valamennyi országának stabilitását és biztonságát.

A fontosabb célok ezen belül a következők:

- elősegíteni a demokratikus reformokat, beleértve a fegyveres erők demokratikus civil ellenőrzését;
- az új tagállamokban előmozdítani az együttműködés, a konzultáció és a konszenzus-teremtés gyakorlatának meghonosodását;
- elősegíteni a jószomszédi kapcsolatok kialakulását;
- a közös védelem hangsúlyozásával csökkenteni a veszélyt, amely a védelempolitika kizárólagos nemzeti alapokra helyezése következtében keletkezhet, fokozott hangsúlyt helyezve a védelmi tervezés és a védelmi költségvetések átláthatóságára;
- erősíteni a közös demokratikus értékekre alapozott integrációt, szemben az etnikai és területi megosztottságot erősítő tendenciákkal;
- fokozni a Szövetség hozzájárulását az európai és a nemzetközi biztonsághoz;

A NATO mint védelmi szervezet, és a tagállamai külön-külön is a jelenlegi helyzetben különleges történelmi lehetőségeket látnak arra, hogy segítsék Oroszország demokratikus átalakulását az együttműködés révén. Ugyanakkor nem szűntek meg a félelmek attól a veszélytől, hogy Oroszország belső fejlődése nem a demokratikus irányban történik. Oroszország kezelésnek különösen érzékeny pontjává vált a NATO jövőbeni kibővítése kelet felé.

– erősíteni és szélesíteni a transz-atlanti partnerséget.

A kibővítés alapelvei a következők:

– az új tagállamoknak el kell fogadniuk a Szövetség alapértékeit, a demokráciát, az egyéni szabadságjogokat és a jog uralmát;

– a tagállamok egyhangú döntése szükséges a meghíváshoz, amelyet az észak-atlanti térség biztonságához hozzájárulni képes államok kaphatnak;

– az új tagállamok elfogadják és alkalmazzák a NATO-ban érvényes alapelveket, eljárásokat és irányelveket (policies);

– erősítik a Szövetség hatékonyságát és kohézióját, hozzájárulnak politikai cselekvőképességének és katonai képességeinek fenntartásához a közös védelem, a békefenntartás és más új feladatok ellátása érdekében;

– fontos a Békepartnerségi Programban való aktív részvétel folytatása, amely nagy szerepet játszik a NATO fokozatos kibővítésében;

– a NATO és az Európai Unió kibővítése egymással párhuzamosan zajló folyamatok.

Az új tagállamoknak, a Washingtoni Szerződés szellemének megfelelően, a csatlakozás alkalmával el kell kötelezniük magukat az alábbiak mellett:

– egyesítik erőfeszítéseiket a kollektív védelem érdekében. Bármely nemzetközi vitát, amelynek részesei, békés eszközökkel rendeznek az ENSZ Alapokmányának szellemében;

– hozzájárulnak a békés és baráti nemzetközi kapcsolatokhoz;

– hozzájárulnak a NATO hatékonyságának fenntartásához, azzal, hogy részt vállalnak a közös szerepekből, kockázatokból és költségekből, ugyanakkor részesednek a közös biztonság előnyeiből is.

Azok az államok, amelyekben etnikai viták zajlanak, vagy amelyeknek területi vitáik vannak más államokkal, a NATO-tagsághoz történő meghívás előtt kötelesek ezeket a vitákat rendezni az EBESZ szellemével összhangban.

A kibővítés a NATO-tagállamok egyhangú, szuverén döntése alapján fokozatosan, tervezetten és átlátható folyamat keretében történik az összes érdekelt állammal folytatott párbeszéd eredményeként.

Az új tagok meghívásához nincs előre összeállított merev követelményrendszer, a felvételi döntések egyedi elbírálás eredményeként születnek. A NATO Kibővítésének folyamata összhangban lesz az EBESZ különböző dokumentumaival, amelyek megerősítették az államok azon jogát, hogy szabadon csatlakozhassanak nemzetközi szervezetekhez és szövetségekhez.

A NATO tagállamai a felvételi tárgyalások előtt kétoldalú párbeszéd keretében részletesen meg kívánják ismerni a lehetséges új tagok elképzeléseit arról, hogyan akarnak hozzájárulni a szövetség kollektív védelmi erőfeszítéseéhez.

Annak hangsúlyozása mellett, hogy nincsenek merev felvételi követelmények, a NATO Kibővítési tanulmánya az alábbi elvárásokat határozza meg ezzel kapcsolatban:

Politikai elvárások:

– elfogadni a Washingtoni Szerződés alapértékeit;

– elfogadnia NATO-t mint a hasonló gondolkodású nemzetek szövetségét a közös védelemre;

– elkötelezettség a Békepartnerség Keretdokumentumában foglalt elvek, célok és programok mellett;

– elkötelezettség a konszenzusépítés mellett a Szövetség napirendjén lévő minden kérdésben, mivel ez az alapja a döntéseknek és a NATO összetartó erejének;

– politikai és biztonsági kérdésekben teljes egészében részt venni a Szövetség konzultációs és döntéshozatali folyamataiban;

– állandó politikai és katonai képviselő létrehozása a NATO Központban;

– nemzeti katonai képviselő létrehozása a SHAPE-ben és más parancsnokságokon;

- késznek lenni jól képzett jelöltek állítására a Nemzetközi Titkárságban és más NATO szervezeteknél;
 - képzett képviselőket küldeni a Nemzetközi Katonai Titkárságra és az Integrált Katonai Szervezetekbe;
 - hozzájárulni a Szövetség költségvetéséhez a kölcsönösen megállapított arányban;
 - részt venni a hírszerzési anyagok cseréjében, amely teljes egészében nemzeti alapon nyugszik;
 - alkalmazni a NATO biztonsági szabályait és eljárásait;
 - elfogadni a NATO irányelveit meghatározó dokumentumokat.
- A tanulmány az alábbi teendőkre hívja fel a lehetséges tagjelöltek figyelmét:
- etnikai és területi viták békés rendezése;
 - elkötelezettség a stabilitás, a vállalkozás szabadsága, a társadalmi igazságosság és a felelősségteljes környezetvédelmi politika mellett;
 - demokratikus civil ellenőrzés a fegyveres erők felett;
 - megfelelő források biztosítása a kötelezettségek teljesítéséhez.

Katonai elvárások:

- az új tagoknak részt kell vállalniuk a Szövetség közös szerepeiből, kockázataiból, felelősségéből, előnyeiből és terheiből; el kell fogadniuk a NATO stratégiáját;
 - jóhiszeműen el kell kötelezniük magukat a Szövetség szabványosítási céljai mellett.
- Mindenekelőtt az interoperabilitásra, az együttműködési képességre kell összpontosítaniuk. Minimum követelmény, hogy elfogadják a NATO-doktrínát és irányelveket a szabványosítással kapcsolatban. Célul kell kitűzniük egy olyan szint elérését, hogy a fegyveres erők kiképztségében és a fegyverzetében olyan szintet érnek el, amely biztosítja a NATO-val való hatékony együttműködést.

A katonai elvárások terén az alábbi teendőkre kell figyelni:

- a közös védelemhez történő katonai hozzájárulás, valamint az új feladatok ellátásában való részvétel képessége szerepet játszik az új tagok meghívásával kapcsolatos döntésben;
- a NATO nagy hangsúlyt helyez a szabványosításra a hadműveletek, adminisztráció és az anyagok területén. A szabványosítás legfontosabb követelményei jelenleg a következők: a doktrínák és eljárások azonossága, a parancsnoki rendszerek és a nagy fegyverrendszerek interoperabilitása, a lőszeres és utánpótlási eszközök cserélhetősége;
- jelenleg ezerkétszáz megállapodás és ún. publikáció létezik, amelyeket az új tagoknak el kell fogadniuk. Bár a szabványosításban való nemzeti részvétel nem kötelező, számos terület van, ahol a fegyveres erők számára elengedhetetlen a részvétel, ilyen például a kommunikációs és információs rendszerek. Az egyik lehetséges megoldás az ún. sarrokkó egységek kijelölése, amelyek viszonylag gyorsan elérhetik az interoperabilitást.
- a legfőbb politikai cél a Szövetségen belüli kohézió fenntartása, a legfontosabb katonai cél a katonai hatékonysághoz szükséges minimális interoperabilitási szinthez elérése. Mindkettőhöz felhasználhatók a Szövetség Biztonsági Befektetési Programja keretében rendelkezésre álló pénzügyi források.

Az 1996. decemberi külügyminiszteri értekezlet már pontosan meghatározta a kibővítés menetrendjét.

A külügyminiszteri tanácskozás legfontosabb érdemi döntése az volt, hogy elfogadta az állam- és kormányfők 1997. július 8–9-én tervezett csúcstalálkozásának napirendjét. A júliusi csúcstalálkozó központi témájaként a NATO kibővítését és az új tagállamok meghívását határozta meg. A kibővítéssel kapcsolatos határozat tartalmazott bizonytalan elemeket, mindenekelőtt a lehetséges új tagok számát illetően. A vonatkozó paragrafus az alábbiakat állapította meg:

„Számos ország készen áll arra, hogy Szövetségünk tagjává váljék, ennek érdekében alapvető reformokat hajtott végre. Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy

javasolhatjuk állam- és kormányfőinknek, hogy a következő csúcstalálkozón hívjanak meg egy vagy több államot, amelyek részt vettek az intenzív dialógusban, hogy kezdjék meg a csatlakozási tárgyalásokat. Célunk az, hogy 1999-ben, a NATO fennállásának ötvenedik évfordulóján, üdvözölhessük az új tagállamo(ka)t. A Szövetség nyitott marad további tagok felvétele előtt is a Washingtoni Szerződés tizedik cikkelye értelmében. Készek leszünk a konzultációk folytatására azokkal az államokkal, amelyek a NATO tagjai kívánnak lenni.

Elégedettek vagyunk az egyéni párbeszéd eredményeivel, amelyet az érdekelt felekkel folytattunk. Ez a párbeszéd hozzájárult a Szövetség működésének jobb megértéséhez. Másrészt hozzásegítette a Szövetséget az érintett országok belső fejlődésének és szomszédaival való kapcsolatainak megismeréséhez. Feladatul adtuk a Nagyköveti Tanácsnak, készítsen javaslatot a csúcstalálkozóra, mely államot vagy államokat kérjünk fel a felvételi tárgyalások megkezdésére.”

A felvételek előkészítésének folyamata az alábbiak szerint zajlik:

- intenzív párbeszéd az érdekelt partner államokkal 16+1-es formában;
- a potenciális új tagok felvételével kapcsolatos tények elemzése a Nagyköveti Tanács politikai irányelvei alapján;
- a Szövetség struktúrájának átalakításával kapcsolatos ajánlások elkészítése, amely szükséges az új tagok integrálásához;
- a felvételi tárgyalások tevének kidolgozása egy vagy több új tagállammal.

A madridi csúcstalálkozót megelőzően a NATO-tagállamok intenzív megbeszéléseket folytattak a meghívandó országokról. Végül Lengyelország, Magyarország és a Cseh Köztársaság tagságával kapcsolatban alakult ki egyetértés. A jelöltek között szerepelt még Románia és Szlovénia is, azonban ez utóbbi két ország felvételével nem minden NATO-tagállam értett egyet. Így az 1997. júliusi madridi NATO-csúcsértekezlet Lengyelországot, Magyarországot és a Cseh Köztársaságot hívta meg tagjai sorába.

A NATO szervezeti felépítése és működési mechanizmusa

A NATO független államok politikai és katonai együttműködése biztonságuk kölcsönös garانتálása érdekében. Szervezeti struktúrája két részből áll: a politikai szervezetből és a katonai szervezetből. A kettő viszonyában a politikai szervezet a meghatározó.

A NATO legfontosabb politikai szervezete az Észak-atlanti Tanács, amelynek létrehozásáról az 1949. április 4-én aláírt Washingtoni Szerződés rendelkezett. A következő években a Tanács hozta létre a többi szervezeti elemet. Az Észak-atlanti Tanács mint a legfontosabb politikai döntéshozó testület, három szinten ülésezik. Hetente legalább egyszer a tagállamok nagykövetei találkoznak Brüsszelben a szövetség központjában. Ezek a találkozók a kölcsönös információ és véleménycsere fórumai. Nemzetközi válság esetén a nagykövek nagyon rövid idő alatt képesek megszervezni a találkozót.

A tanácskozások következő szintje a külügyminiszterek találkozója, amelyre évente két alkalommal kerül sor. Az egyik találkozó a nyári hónapokban – általában júniusban vagy júliusban – történik, valamelyik tagállam fővárosában. A másik találkozót november vagy december hónapokban szervezik a brüsszeli központban.

A harmadik szint a csúcstalálkozók szintje, ahol a tagállamok állam- és kormányfői találkoznak. A csúcstalálkozókra akkor kerül sor, amikor a szövetség kiemelkedő jelentőségű döntést kíván hozni. Az elmúlt évtized során, amikor a NATO a közép- és kelet-európai változásokat követve önmagát is átalakította, több ilyen csúcstalálkozóra került sor. Első helyen kell említeni az 1990. júliusi londoni csúcstalálkozót, amely kimondta, hogy a NATO nem tekinti többé ellenségnek a Varsói Szerződést és annak tagállamait.

A NATO politikai struktúrájában a második politikai döntéshozatali testület a Védelmi Tervező Bizottság. Ebben a testületben a tagállamok védelmi miniszteri találkoznak évente legalább két alkalommal. Szükség esetén azonban a Brüsszelbe akkreditált diplomáciai képviseltek vezető munkatársai is felhasználhatják ezt a fórumot véleménycserére. A Védelmi Tervező Bizottság tárgyalja meg a szövetség közös védelmi tervezésével kapcsolatos irányelveket.

A harmadik politikai döntéshozó testület az Atomtervező Csoport, amelyben szintén a védelmi miniszterek találkoznak. Ez a csoport foglalkozik a nukleáris fegyverek szerepével a szövetség katonai stratégiájában. Az Atomtervező Csoport munkája 1957 után vált különösen fontossá a NATO-ban, miután a Szovjetunió az úrkísérletekkel bebizonyította, hogy nagy pusztító képességű új fegyverekre tett szert. Ennek hatására döntöttek a NATO tagállamai a közös védelem nukleáris fegyverekkel történő megerősítéséről. A nukleáris kérdés érzékeny viták tárgya volt a NATO-ban egészen az 1980-as évek végéig. Azonban a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között létrejött fegyverzetkorlátozási megállapodások és az Európában bekövetkezett politikai változások eredményeként a nukleáris kérdés gyakorlatilag lekerült a viták napirendjéről. Amint a már idézett Londoni Deklaráció megállapította, a NATO csak legutolsó lehetőségként számol az atomfegyverek alkalmazásával. Ezt a tényt azért célszerű említeni, mert részben magyarázatot ad arra, hogy miért nem szerepel az atomfegyverek kérdése a NATO kibővítésével kapcsolatban, illetve, hogy miért mesterséges e kérdés nyilvános vitájának erőltetése.

Az ismertetett három fő politikai döntéshozatali testület munkáját számos szaktbizottság támogatja. A gyakorlatban a szaktbizottságok alkotják a tagállamok diplomáciai képviseltek munkatársainak fő tevékenységi területét.

Végül működik a NATO brüsszeli központjában egy nemzetközi titkárság, a NATO főtitkáranak irányítása alatt. A titkárság munkatársai a tagállamokból toborzott tisztviselők, akik nem a saját kormányaiknak, hanem a NATO-nak mint szervezetnek tartoznak felelősséggel. Fontos követelmény velük szemben az angol és a francia nyelv ismerete.

A NATO katonai szervezetének csúcsán a Katonai Bizottság áll, amelynek tagjai a tagállamok fegyveres erői vezérkarainak főnökei. A bizottság elnökét rotációs alapon évente választják a vezérkari főnökök közül. Azokban az esetekben, amikor az Észak-atlanti Tanács ülésein katonai szakértői vélemény nyilvánítására van szükség, a NATO főtitkára a Katonai Bizottság elnökét hívja meg, aki a Tanácsnak legfőbb katonai tanácsadója.

A Katonai Bizottság azt a szerepet tölti be a szövetségben, amit a vezérkarok a tagállamok fegyveres erőiben.

A Katonai Bizottság munkáját a Nemzetközi Katonai Titkárság szolgálja ki. A Katonai Titkárság alkalmazottai a tagállamok fegyveres erőinek tisztjei közül kerülnek ki.

A katonai struktúra következő eleme a NATO parancsnoki rendszere, amely hatvanöt különböző szintű parancsnokságból áll. A NATO-nak két legfelsőbb katonai parancsnoksága van, az egyik az atlanti főparancsnokság, amelynek központja az Egyesült Államokban, Norfolkban van, a másik az európai főparancsnokság, amelynek központja a belgi-

A NATO politikai struktúrájában a második politikai döntéshozatali testület a Védelmi Tervező Bizottság. Ebben a testületben a tagállamok védelmi miniszteri találkoznak évente legalább két alkalommal. Szükség esetén azonban a Brüsszelbe akkreditált diplomáciai képviseltek vezető munkatársai is felhasználhatják ezt a fórumot véleménycserére. A Védelmi Tervező Bizottság tárgyalja meg a szövetség közös védelmi tervezésével kapcsolatos irányelveket.

umi Monsban van. A legfelsőbb európai parancsnokságnak három további parancsnokság van alárendelve, nevezetesen az észak-nyugat-európai, a közép-európai és a dél-európai parancsnokság. A NATO tagállamai 1997 decemberében döntöttek a parancsnoki struktúra egyszerűsítéséről és a parancsnokságok számának csökkentéséről.

A NATO szervezeti felépítésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a politikai és a katonai struktúra viszonyában egyértelműen meghatározó szerepet játszanak a politikai döntéshozó testületek. Ez a viszonyrendszer biztosítja a fegyveres erők feletti demokratikus politikai és civil ellenőrzés elvének érvényesülését. Az elmúlt évek során a NATO-tagállamok képviselői felhívták a közép- és kelet-európai országok figyelmét ennek a fontos alapelvnek az alkalmazására.

A következőkben célszerű megvizsgálni, hogyan működik a NATO szervezete. Mindenekelőtt említést kell tennünk a koncepciók és dokumentumok rendszeréről, amelyek meghatározzák a szövetség politikai és katonai struktúrájának működését. A legfontosabb iránymutató elv – amely írásos dokumentum formájában is megjelenik – a Stratégiai Koncepció. Ez a dokumentum hosszabb időszakra meghatározza a szövetség céljait, feladatait, fegyveres erőinek nagyságát és összetételét. A nemzetközi helyzet lényeges átalakulása esetén a NATO-tagállamok új stratégiai koncepciót dolgoznak ki. A jelenleg érvényben lévő dokumentumot az 1991 novemberében Rómában tartott csúcstalálkozón fogadták el. Az új stratégia abból indul ki, hogy Európában gyakorlatilag megszűnt az államok egymás ellen vívott háborújának veszélye. Éppen ezért elvetették azt a korábbi feltételezést, hogy valamely állam vagy katonai szövetség támadást intéz a NATO egy vagy több tagállama ellen. Az új koncepció azt feltételezi, hogy a jövőbeni lehetséges konfliktusok az államokon belüli feszültségekből keletkezhetnek. Ennek az új helyzetértékelésnek a hatására új koncepciót dolgoztak ki a fegyveres erők nagyságára és összetételére.

A római csúcstalálkozón elfogadott stratégiai koncepció a NATO katonai stratégiáját, amelyet ugyancsak Rómában fogadtak el. A NATO katonai stratégiája foglalkozik részletesen a haderőstruktúrával, amely mint ismeretes, a következő három elemből tevődik össze a jövőben: gyors reagálású erők, fő védelmi erők és tartalék erők.

Ugyanakkor napirenden van a Stratégiai Koncepció felülvizsgálata, amelynek eredményeképpen, várhatóan 1999 áprilisára, a NATO bővítésére új (módosított) stratégiát hagynak jóvá.

A stratégiai koncepció és a katonai stratégia után a harmadik szintű rendszer a katonai doktrínák rendszere, amely lényegében a fegyveres erők alkalmazásának elveit és szabályait tartalmazza. A NATO közös katonai doktrínáit a tagállamok megegyezése alapján hozták létre, részben a nemzeti doktrínákból, részben a nemzeti doktrínáktól függetlenül. A tagállamok saját nemzeti döntésén múlik, hogy a közös szövetségi doktrínákból milyen elemeket emelnek át a nemzeti doktrínáikba.

Végül a NATO működési mechanizmusával kapcsolatban említést kell tenni a közös védelmi tervezés rendszeréről. A közös védelmi tervezés rendszerét azért is célszerű megvizsgálni, mert ennek alapján realisabb elképzelést alakíthatunk ki arról, hogy milyen költségeket jelent Magyarországnak a jövőben a NATO-tagság. Ami a konkrét összegeket illeti, az eddigi tárgyalások alapján csak annyit tudhatunk, hogy Magyarország számára az éves tagsági díj kb. 10 millió dollár lesz. Ez a szövetség közös költségvetésének 0,65%-a. Az, hogy a következő évek során – miután Magyarország a NATO rendszer tagjává válik – mennyit kell költenünk a fegyveres erőkre, nagymértékben múlik a szövetség tervezési mechanizmusában való részvételünktől. Amit a NATO kétéves tervezési ciklusáról tudunk, annak alapján elmondhatjuk, hogy a védelemre fordított kiadások nagysága hosszadalmas tárgyalások és közös megállapodások eredményeként alakul ki. A szövetség közös haderőinek nagysága alapvetően két tényezőtől függ: a nemzetközi helyzet alakulásától és a tagállamok gazdasági lehetőségeitől.

A NATO kétéves tervezési ciklusa minden páratlan év januárjában kezdődik, a védelmi tervezést meghatározó miniszteri irányelvek kidolgozásával. Az első évben az irányelvek egyeztetése és a velük kapcsolatos egyetértés kialakítása zajlik. Az év végén sor kerül az egyeztetett irányelvek elfogadására, amelyek általában öt évre és konkrétan egy évre határozzák meg a katonai programokat. Minden páros év januárjában kezdődik a tervezési ciklus második éve, amikor a katonai programok kölcsönös egyeztetése és elfogadása zajlik. Ez lényegében egy „alkufolyamat”, amelyben minden tagállam részt vesz és egyeztet, összehangolja saját védelmi terveit a többi tagállam védelmi terveivel. A közös katonai programok kidolgozásának fontos kiindulópontja a Védelmi Tervező Kérdőívek kitöltése.

A katonai programok kidolgozásában és egyeztetésében kulcsszerepet játszanak a katonai parancsnokságok, amelyek a stratégiai koncepcióban meghatározott feladatokat és a miniszteri irányelveket lefordítják a katonai programok nyelvére.

A NATO kétéves tervezési ciklusa lehetőséget ad arra, hogy a tagállamok érvényesítsék saját nemzeti elképzeléseiket és csak olyan terheket vállaljanak, amelyek összhangban vannak gazdasági lehetőségeikkel. A szövetség számára egyébként is fontos szempont, hogy a tagállamok politikailag és gazdaságilag stabilak maradjanak és ne vállaljanak irracionálisan nagy katonai terheket. Ez a mechanizmus Magyarország számára is biztosítja a saját nemzeti érdekek érvényesítését.

A NATO kibővítésének hatása az európai biztonságra

A NATO szerepéről és jövőjéről folytatott viták során az elmúlt közel fél évszázad alatt többször tették kérdéssé a NATO létének szükségességét. A viták esetenként súlyos válságba sodorták a szövetséget. Azonban a tagállamok minden alkalommal megtalálták a kiutat a válságos helyzetekből, amit azt jelzi, hogy a szövetség alapjául szolgáló elvek szilárdak, és jól működnek azok a szervezeti mechanizmusok és döntési folyamatok, amelyek képessé teszik az új helyzetekben való alkalmazkodásra.

A NATO történetében egyedülállóan új helyzetet teremtettek a kelet-európai rendszerváltozások a kilencvenes évek elején. A Varsói Szerződés felbomlását sokan érvként használták fel a NATO megszüntetése mellett. Rövidebb bizonytalan időszak után a NATO a kibővítéssel válaszolt az új helyzetre, és ez a döntés találkozott a kívülálló országok, közöttük Magyarország stratégiai elképzeléseivel.

A NATO történetének elemzéséből ma már tudjuk, hogy nemcsak a Szovjetunió befolyásának terjedésétől és katonai erejétől való félelem játszott szerepet a szövetség létrehozásában. Az alapító államok hosszú távú elképzelései között szerepelt a németkérdés megoldása. Olyan nemzetközi viszonyokat kívántak teremteni, ahol a szomszédos államok nem fenyegetik egymást agresszióval. Ily módon a NATO az európai államok egymás közötti történelmi viszályai rendelkezésének az eszközévé is vált. Ebben együttműködő partnerre találtak az Amerikai Egyesült Államokban, amelynek hasonló elképzelései voltak a jövő Európájáról.

A Washingtoni Szerződés bevezetőjében szerepel, hogy a tagállamok célja népeik közös civilizációs örökségének a megőrzése. Ez a cél messze túlmutat a katonai együttműködés keretein és magában foglalja a gazdasági, tudományos, kulturális és más együttműködési formákat is. Ez utóbbiak az évek során napirendre kerültek a tagállamok kapcsolataiban. Ahogy a katonai veszélyek csökkennek, várhatóan úgy kerülnek előtérbe az egyéb együttműködési formák a folyamatosan átalakuló szövetségben.

Az Észak-atlanti Szerződés katonai biztonságot garantáló cikkelye, az ötödik cikkely jelenti a legrosszabb esetre, a katonai agresszióval szembeni védelemre vonatkozó biztosítékokat a tagállamoknak. Ez a cikkely kimondja, hogy bármely tagállam elleni támadás a szövetség elleni támadásnak minősül, amely az ENSZ Alapokmánya szellemében, a

kollektív önvédelem jogát gyakorolva válaszol rá. Ennek a cikkelynek kiemelkedő jelentősége volt a hidegháború idején.

A kilencvenes évek elejétől megváltozott világhelyzetben, amikor lényegesen csökkent az államok közötti háború veszélye, előtérbe került a Szerződés harmadik és negyedik cikkelye, amelyek a megfelelő védelmi képességek fenntartására és a veszély esetén történő konzultációkra vonatkoznak. E két cikkely magában foglalja azt a lehetőséget, hogy egy adott helyzetben nem az egész szövetség, hanem csak a leginkább érdekelt tagállamok reagálnak. Ilyen helyzetre vonatkozik a Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék (az angol elnevezés rövidítése CJTF) koncepció, amely egy újonnan formálódó elképzelés a szövetség katonai erőinek felhasználására. Ez a koncepció lehetővé teszi, hogy a tagállamokon kívül a partnerállamok fegyveres erői is részt vehessenek katonai akciókban, amennyiben az érdekelt államok biztonsága azt indokoltá teszi.

A NATO 1991-ben elfogadott Stratégiai Koncepciója a válságok és konfliktusok kezelésben határozta meg a szövetség fő feladatait. Az új stratégia elfogadását a nemzetközi helyzet elemzése előzte meg, amelyből a tagállamok arra a következtetésre jutottak, hogy a következő időszakban az európai földrész biztonságát elsősorban a gazdasági, szociális és etnikai feszültségekből eredő veszélyek fenyegetik. A jugoszláviai polgárháború számos tanulsággal szolgál ezeknek az új fenyegetéseknek a természetét és kezelhetőségét illetően. Az 1995 decemberében elindított IFOR/SFOR béketeremtő akció Boszniában, és annak eddigi eredményei bizonyítják, hogy a NATO stratégiája jó helyzetelemzésre támaszkodott és a szövetség a várható helyzetnek megfelelően határozta meg feladatait. Ez a jó politikai-biztonságpolitikai helyzetértékelés lesz jellemző az új, módosított stratégiára is.

A NATO létrejöttének pillanatától az egyik alapvető kérdésnek számított az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Európa együttműködése. Ennek az együttműködésnek a minősége határozta meg a szövetségbe vetett bizalmat. Az elmúlt évtizedekben általánosan elfogadott elvvé vált, hogy az európai biztonság nem nélkülözheti az atlanti kapcsolatot. Ez a szempont a következő években és évtizedekben is a figyelem középpontjában marad és időről időre visszatér a nyilvános viták napirendjére. A NATO létét az is indokolja, hogy jelenleg ez az egyetlen szervezet, amely lehetővé teszi, hogy az Amerikai Egyesült Államok részt vegyen Európa védelmi ügyeiben.

A hidegháború idején a Szovjetunió megítélése, jelenleg pedig az Oroszországhoz való viszony foglal el fontos helyet a NATO-tagállamok egyeztetett politikájában. Voltak olyan időszakok, amikor nagymértékben különbözött a tagállamok véleménye ebben a kérdésben, ami időnként válságokat is között a szövetségben. Erről a kérdéstről a Szovjetunió felbomlása után is folytak viták. A tagállamok között voltak nézeteltérések Oroszország véleményének figyelembevételéről a NATO kibővítése kapcsán. A jól működő konzultációs mechanizmus azonban elősegítette az egységes vélemény kialakulását ebben a kérdésben is.

A Magyarországgal is kibővülő NATO fontos partnerként kezeli Oroszországot. Ezt bizonyítja az Észak-atlanti Partnerségi Tanács létrehozása, amelyben Oroszország kitüntetett szerepet kapott. Hasonlóan értékelhető az Ukrajnával aláírt partnerségi megállapodás. Ezekkel a lépésekkel a NATO sokat tett Oroszország biztonságérzetének megerősítése érdekében. Ha Oroszország nagyobb biztonságban érzi magát, az jó hatással lesz szomszédaival és tágabb környezetével való kapcsolataira is, mert elejét veheti azon nagyhatalmi reflex visszatérésének, amely a szomszédokra gyakorolt politikai nyomással vagy a katonai erővel való fenyegetéssel kívánja fenntartani a biztonságot.

Magyarország és a NATO

Magyarország olyan nemzetközi környezetben helyezkedik el, amelyet a stratégiai elemzők szerint a különböző forrásokból eredő feszültségek jellemeznek. Mindenekelőtt a Balkán közelsége, amelyet figyelembe kell venni. A Jugoszlávia felbomlása után keletkezett problémák még sokáig időszerűek maradnak. Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy újabb problémák keletkeznek az etnikai közösségek kapcsolataiban, mindegyiknél az Albánián kívül élő albán lakosság és a többségi nemzetek kapcsolataiban.

A volt Szovjetunió széthullásának a következményei még hosszú ideig érezhetőek lesznek a térségben. A jelenlegi helyzetet leginkább a nagyfokú bizonytalansággal lehet jellemezni. Ennek a nemzetközi környezetnek a bizonytalanságaival és veszélyeivel Magyarországnak nem célszerű egyedül szembenézni. Az ország hosszú távú érdekei azt követelik, hogy olyan nemzetközi intézmények részévé és aktív résztvevőjévé váljunk, amelyek erősítik a biztonságát ebben a környezetben. Európában a NATO az egyetlen szervezet, amely kezelni tudja az erőszakos konfliktusokat, mint ahogy ezt a boszniai helyzet is bizonyította. A fentiek miatt Magyarország NATO-tagsága összhangban van alapvető biztonsági érdekeinkkel.

Magyarország földrajzi helyzete figyelemreméltó a NATO szempontjából, mivel olyan térség határán helyezkedik el, ahol a következő évek konfliktusait és válságait valószínűsíteni lehet. Az IFOR/SFOR-akcióban vállalt magyar szerep bizonyította, hogy Magyarország NATO-tagsága fontos közös érdek.

Magyarország aktívan felhasználta a NATO átalakulása nyomán kínálkozó lehetőséget. Elsők között csatlakozott a Békepartnerség programjához. A program keretében szervezett gyakorlatokon a Magyar Honvédség katonái fontos ismeretekre és készségekre tettek szert és ma már sokkal világosabb elképzelések vannak a NATO közös haderővel való együttműködésről. A NATO-hoz való csatlakozás folyamat lényegében egy modernizációs pályát is biztosít a magyar fegyveres erőknek, hiszen a felvételi követelmények folyamatos teljesítése bizonyos átalakulási folyamatot is elősegít az egész magyar védelmi szervezetben.

A katonai együttműködés gyakorlásának egyik legfontosabb terepe a boszniai békefenntartó akció. A magyar műszaki zászlóalj részvétele ebben az akcióban egy valódi sikertörténet. A lerombolt hidak újjáépítésében való részvételnek fontos jelképes jelentősége is van, nevezetesen a hozzájárulás az egymással szemben álló nemzeti és vallási közösségek megbékéléséhez.

Magyarország NATO-csatlakozásáról élénk társadalmi viták folytak. A lakosság számára lehetősége volt népszavazás formájában véleményt nyilvánítani ezzel kapcsolatban. A szavazáson megjelentek 85 százaléka a csatlakozás mellett döntött. Elmondható, hogy Magyarország demokratikus döntési folyamat eredményeként, külső nyomás nélkül, szabad akaratából válik egy szövetség tagjává. Ettől a döntéstől azt várja, hogy végre csatlakozhat a gazdaságilag virágzó és politikailag stabil demokrati-

Az Észak-atlanti Szerződés katonai biztonságot garantáló cikkelye, az ötödik cikkely jelenti a legrosszabb esetre, a katonai agresszióval szembeni védelemre vonatkozó biztosítékokat a tagállamoknak. Ez a cikkely kimondja, hogy bármely tagállam elleni támadás a szövetség elleni támadásnak minősül, amely az ENSZ Alapokmánya szellemében, a kollektív önvédelem jogát gyakorolva válaszol rá. Ennek a cikkelynek kiemelkedő jelentősége volt a hidegháború idején.
